

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.13

Ігор Паньонко

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільного права та процесу
panyonko@filatelist.org.ua

Віталій Коваль
приватний адвокат

СУТНІСТЬ ТА СИСТЕМА ПОКАРАНЬ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

© Паньонко І., Коваль В., 2017

Проаналізовано сутність та мету покарання за “Руською Правдою”. Визначено правову природу кровної помсти та умови її застосування в Київській Русі. Охарактеризовано особливості потоку і розграбування як виду покарання, зокрема досліджено майнові покарання за “Руською Правдою”.

Ключові слова: Руська Правда; покарання; потік і розграбування; кровна помста; вира; головництво; урок.

Ігорь Паньонко, Виталий Коваль

СУЩНОСТЬ И СИСТЕМА НАКАЗАНИЙ В КИЕВСКОЙ РУСИ ПО “РУССКОЙ ПРАВДЕ”

Проанализировано сущность и цель наказания по “Русской Правде”. Определена правовая природа кровной мести и условия ее применения в Киевской Руси. Охарактеризованы особенности потока и разграбления как вида наказания. Особое внимание уделено исследованию имущественных наказаний по “Русской Правде”.

Ключевые слова: Русская Правда; наказание; поток и разграбление; кровная месть; вира; головничество; урок.

Ihor Panonko
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Civil Law and Procedure
Ph. D., Ass. Prof.

Vitaliy Koval
lawyer

ESSENCE AND SYSTEM OF PUNISHMENT IN KIEVAN RUS ON THE RUSKA PRAVDA

The article analyzes the essence and purpose of punishment in the Ruska Pravda. The legal nature of the blood feud and the conditions for its use in Kievan Rus have been

determined. Characteristics of the flow and looting as a form of punishment are characterized. Particular attention is paid to the investigation of property punishments in the Ruska Pravda.

Key words: Ruska Pravda; punishment; flood and plunder; blood feud; vira; hooliganism; lesson.

Постановка проблеми. Сьогодні одним з провідних інститутів кримінального права є інститут покарання. Цей важливий інститут має давні коріння. Однією із перших вітчизняних законодавчих пам'яток, яка заклала фундамент для розвитку цього інституту, є “Руська Правда”, в якій, серед інших норм, були і норми кримінального права. Актуальність дослідження цього інституту зумовлена тим, що норми кримінального права, які містилися в цьому акті, надалі впливали на формування вітчизняного кримінального права.

Мета дослідження полягає в аналізі особливостей інституту покарання в кримінальному праві Київської Русі.

Аналіз дослідження проблеми. Питання, пов’язані з інститутом покарання за “Руською Правдою”, поверхнево розглянуто в підручниках та навчальних посібниках з історії держави і права України. Ці питання у своїх наукових статтях намагалися розкрити такі науковці: В. Грищук, Ю. Зубашенко, А. Єреган, С. Клименко, Т. Коваль, Т. Ніколаєнко, О. Хроленок, Ю. Шинкарьов та інші. На дисертаційному рівні поняття злочину та покарання у джерелах права Київської Русі дослідила А. Єреган. У російській правовій літературі здійснено монографічні дослідження кримінального права Київської Русі: С. Кондрашкин, М. Неборский “Преступление и наказание в Древней Руси” (1999), А. Федорова “Правонарушение и юридическая ответственность по Русской Правде” (2005), В. Лоба, С. Малахов “Уголовное право Древней Руси XI–XII вв. (по данным Русской Правды)” (2011). Проте, незважаючи на це, деякі питання, які стосуються покарання за “Руською Правдою”, залишаються дискусійними, зокрема, не досягнуто єдності думок щодо мети та системи покарань.

Виклад основного матеріалу. В “Руській Правді” чітко не визначено поняття “покарання”. Натомість у вищезазначеному законодавчому документі вживаються такі терміни, як “помста”, “вирне платити” тощо. А. Єреган вважає, що метою таких покарань було відшкодування шкоди особі або її сім’ї [1, с. 126]. Крім цього, метою покарання у ті часи було поповнення державної скарбниці за рахунок штрафів, випланих на користь держави, а також через конфіскацію майна. Також певною мірою метою покарання була профілактика нових кримінальних правопорушень, тобто запобігання їм. Після запровадження християнства на землях Київської Русі метою покарання стало також спокутування гріхів. Враховуючи це, кримінальне правопорушення було не лише порушенням законодавства, але і порушенням законів Божих.

Аналізуючи особливості мети покарання згідно з “Руською Правдою”, варто погодитися з І. Бойком, який зазначає, що її сутність відображала світоглядні позиції прашурів українців, які виробили особливу ментальність, правосвідомість на основі справедливості, доброзичливості, працьовитості, миролюбства, гідності, чесності. Крім того, вищезазначений науковець слушно зауважує, що в Київській Русі не застосовувались такі покарання, як скалічення та тілесні покарання, а тому метою покарання не було залякування населення, спричинення страждань чи приниження честі й гідності людини [2, с. 43].

У “Руській Правді” міра покарання визначалася лише важливістю і цінністю порушеного права. Так, за вчинення крадіжки покарання призначалося залежно від того, чи був об’єктом крадіжки кінь, віл, качка, гусак, журавель, лебідь, вівця, свиня тощо. З усіх особистісних властивостей могли розглядати як обставину, що збільшувала чи зменшувала вину, тільки стан потерпілого, але лише у разі посягання на його життя. В цьому випадку “Руська Правда” розрізняла три класи людей: рабів та холопів, вільних людей і княжих мужів.

Найвищий штраф сплачувався за вбивство княжого мужа, середній за вбивство особисто вільної людини, найменший за вбивство раба або холопа. Отже, диференціація покарання

відбувалася залежно від об'єкта і предмета злочину, об'єктивної сторони вчиненого, способу вчинення та соціального становища потерпілого.

Реалізації мети покарання у той час сприяла певна система покарань. Ця система, на думку В. Кульчицького і Б. Тищика, була проста і доволі м'яка [3, с. 47]. Водночас досі дискусійними залишаються питання щодо зарахування до цієї системи такого виду покарання, як смертна кара. Згадок про страту в “Руській Правді”, інших тогочасних правових пам'яток не знаходимо. Але вона згадується в літописах. Відсутність смертної кари в переліку покарань за “Руською Правдою” юридично означає її законодавчу заборону.

У часи Київської Русі призначення смертної кари, швидше за все, було прерогативою екстраординарних повноважень князя, її застосовували в надзвичайних ситуаціях, з посиланням на пряму дію біблійних постулатів. Непрямим підтвердженням цього може слугувати відомий літопис про рекомендації єпископів князю Володимиру щодо страти розбійників. Князь сприймав смертну кару як гріх і одночасно як злочин. Сприймавши рекомендації єпископів, що спиралися на норми Кормчої книги, в цій надзвичайній ситуації Володимир почав страчувати розбійників. Згідно з приписами цієї книги, в 1227 р в Новгороді спалили чотирьох людей, звинувачених у чаклунстві. Більшість вітчизняних науковців вважають, що в період свого князювання Володимир Великий робив спробу ввести в державі смертну кару за вчинені злочини, проте цього не підтримало населення, оскільки вона суперечила нормам звичаєвого права.

Доволі категорично виступав проти смертної кари великий князь Володимир Мономах, який вважав, що це знищує “християнську душу”, зокрема у своєму відомому “Повчанні” до дітей він написав: “Ні правого, ні винного не вбивайте і не наказуйте вбити його; якщо і буде заслуговувати смерті, то не губіть ніякої християнської душі” [4, с. 109].

Майже всі сучасні науковці вважають, що найсуворішим видом покарання за “Руською Правдою” були “потік і розграбування” [2, с. 47; 5, с. 71; 6, с. 89; 7, с. 215; 8, с. 36; 9, с. 8]. На нашу думку, з цим поглядом повністю погодитися не можна. Зазначимо, що доволі суворим покаранням, відомим у Київській Русі, була кровна помста за вбивство. Для того щоб визначити, який вид покарання був суворішим, варто розглянути особливості кожного з них.

“Потік і розграбування” – вид покарання, який існував у східних слов'ян в період общинного ладу. На думку С. Юшкова, “потік і розграбування” тотожні з банніством (позбавленням заступництва закону), за допомогою якого за первісного ладу общини звільнялися від своїх злочинних членів з вигнанням їх і конфіскацією їхнього майна [10, с. 491].

І. Бойко, Б. Тищик зазначають, що “потік” – це позбавлення особистих прав, а “розграбування” – це позбавлення майнових прав. Вони були об'єднані в єдину, неподільну кару. Назва “потік” походить від слів “точити”, “поточити”, “заточити”, що позначають рух і віддалення у певному напрямку. Призначення “потіку” не зовсім зрозуміле. Одні вбачають у ньому вилучення з родової спільноти як основи господарської безпеки і правового захисту, рівнозначне з вилученням з-під права, інші – вигнання з краю або заслання, а інколи поневолення, якщо майна злочинця не вистачало для відшкодування покривдженого [11, с. 95].

Загалом поняття “розграбування” всі вчені трактують однаково – відбирання всього майна винного для відшкодування збитків, заподіяних ним, і знищення навіть його житла. З упевненістю сказати про те, що “розграбування” будинку або конфіскація майна були необхідним наслідком передання на “потік”, не можна. Швидше навпаки, оскільки в статтях “Руської Правди”, у яких йдеться про покарання “вбивці в розбої” й підпалювача, явно проглядається “поточення злочинця” князеві й розграбування його майна.

“Потік і розграбування”, відповідно до норм “Руської Правди”, призначалися за вчинення таких правопорушень:

1) вбивство в розбої (ст. 7). За вбивцю в розбої люди не платили “вири”, не могла бути здійснена мирова з родичами, яка існувала ще довго після введення кримінальних покарань, оскільки це покарання замінювало кровну помсту й знищувало політичне існування вигнанця;

2) конокрадство (ст. 35). Зауважимо, що для призначення покарання у вигляді “потіку і розграбування” за цей вид злочину злочинець мав бути не просто крадієм, а розбійником, який

вбиває та грабує. Тому в інших статтях “Руської Правди” за просту крадіжку коня, його “псування” передбачено лише майнові покарання;

3) підпал двору (ст. 83). Призначення покарання у вигляді “потіку і розграбування” за цей вид злочину застосовувалося тільки за часів Володимира Мономаха.

“Потік і розграбування” могли застосувати не до всіх верств суспільства: не до всього вільного населення – “людей”, а лише до населення верви. Вихід злочинця зі складу верви є не самостійним покаранням, а природним наслідком “розграбування” або “конфіскації”, оскільки людина, у якої відібрано будинок, конфісковано маєток, не могла залишатися на колишньому місці проживання й повинна була віддалитися [1, с. 143].

Реалізація цього виду покарання передбачала продаж у рабство винного разом із дружиною та дітьми. По суті, цей каральний захід є проявом так званого об’єктивного ставлення, тобто покладення відповідальності на особу, яка не є винуватою у вчиненні правопорушення і навіть не вчиняла його, а лише причетна до справжнього правопорушника. “Потік та розграбування” – вигнання за межі громади сім’ї правопорушника [12, с. 61–62]. Прямування дружини за чоловіком і дітей за батьком вважали не засудженням для них, а необхідним наслідком нерозривності шлюбного союзу й сімейного життя. Підлеглі члени сім’ї повинні були розділити місце проживання її голови. Тобто в цьому випадку “потік” не порушував принципу індивідуальної відповідальності. На перший погляд, у такому випадку дитина відповідала за злочин, який вчинив батько. Почасти це може бути пояснено тим, що християнські релігійні джерела містять вказівки на перенесення відповідальності на нащадків. З іншого боку, таке покарання, як “потік та розграбування”, свідчило про непорушність батьківської влади, а не про міру відповідальності дитини. Неповнолітні діти ставали рабами разом із батьком не тому, що їх було покарано за правопорушення, які вони не вчиняли, а тому що батьківська влада зберігалася над ними і в цьому випадку. Н. Рудий зауважує, що це був засіб залишення дитини під законною опікою, адже державних засобів влаштування дітей, які залишились без батьківського піклування, на той час не існувало [13, с. 60].

Загалом законодавець дивився на жінку злочинця та на його дітей як на винуватців злочину, яким було відомо про ремесло чоловіка й батька і які мовчки користувалися результатами його діяльності. Таке становище спостерігалось не тільки в період “Руської Правди”, але й згодом, протягом декількох століть.

Наступним суворим покаранням, яке застосовувалось в Київській Русі, була “кровна помста”. Своїми коріннями помста сягає родового ладу, коли вона була інститутом судочинства й морально-етичною нормою. Механізм реалізації цього інституту ґрунтувався на принципі таліону – скривджений рід вимагав страти рівноцінного представника з роду вбивці (“око за око, зуб за зуб”). Кровна помста була спрямована не стільки проти вбивці, скільки проти його сім’ї.

Норми “Руської Правди” дозволяли потерпілим мстити винному в скоєнні злочину, а тому злочинця очікувало покарання, що відповідало суті вчиненого злочину, тобто згідно з принципом таліона. Це могло бути і вбивство, і каліцтво або інші наслідки, що могли влаштувати сторону потерпілого. Наприклад, у пункті 1 визначено: “Якщо вб’є муж мужа, то мстить брат за (вбивство) брата, син за батька, або батько за сина, чи двоюрідний брат, або племінник з боку сестри; якщо не буде нікого, хто б помстився, то (слід призначити) за вбитого 40 гривен... (убитий) буде русин, гридень, купець, ябетник, мечник або ж ізгой, то призначити 40 гривен за нього” [14, с. 119]. З названої норми можна зробити висновок, що особи жіночої статі не брали участі у помсті злочинцям.

“Руська Правда” нічого не говорить про форми кровної помсти. Водночас у літописах, народних легендах описано випадки реалізації права помсти в формі відсікання голови, розстрілу, спалення, повішення, четвертування, закопування в землю, розірвання конем тощо.

Зауважимо, що кровна помста спочатку, коли виникла, була не тільки правом, а й обов’язком роду потерпілого розправитися зі злочинцем. Згодом установлена “Руською Правдою” відповідна норма не змушувала до помсти й давала змогу близьким покривдженого прийняти викуп. У цьому, як зазначають, була також меркантильна причина – якщо таких родичів у жертви не виявлялось, то вбивця платив штраф (виру) на користь держави. Крім того, помсту дозволяли лише за умови повного доведення злочину.

Безсумнівно, стародавній звичай кровної помсти не влаштував ні князя, зацікавленого в ослабленні общинних судів, що заважали централізації влади, ні християнську церкву з її новими нормами моралі й моральності, але його не могли ліквідувати одразу, оскільки він був поширеним. Однак процес феодалізації Давньоруської держави, збільшення ролі князя та княжого суду внесли значні зміни в процес застосування звичаю кровної помсти. “Руська Правда”, наприклад, обмежує коло месників двома ступенями найближчих родичів убитого (батько, син, брати, племінники). Якийсь час княжий суд співіснував з общинним, але поступово, завдяки посиленню феодалських відносин, княжий суд зайняв провідне становище, відтіснивши суд общинний на другий план. І, нарешті, “Правда Ярославичів” зовсім вилучає зі складу покарань кровну помсту, заборонивши вбивати вбивцю кому б то не було, дозволяючи родичам убитого користуватися певною грошовою компенсацією з боку вбивці [8, с. 35–36].

Отже, проаналізувавши “потік і розграбування” та “кровну помсту”, не можна погодитися з науковцями, що перше покарання є суворішим, ніж друге. Це пов’язано з тим, що однією з форм помсти могло бути вбивство, яке могло вчинятися в жорстких формах. Життя людини – найважливіша цінність, тому найсуворішим покаранням слід вважати кровну помсту. Тому не дивно, що з часом це покарання вилучили із системи покарань, передбачених “Руською Правдою”. У забороні кровної помсти дослідники вбачають один з елементів гуманізму та демократизму кримінального права Київської Русі. Для порівняння – європейські народи ще кілька віків дотримувалися кровної помсти. У Німеччині, зокрема, її заборонили лише в 1495 р.

Покарання, пов’язані зі спричиненням винному тілесних ушкоджень, майже не застосовувалися. Єдиним винятком було покарання у вигляді смерті, яке могли застосувати потерпілий або його родичі, але, як правило, одразу та на місці вчинення злочину [15, с. 123]. Наприклад, убивство нічного злодія, захопленого на місці злочину, не каралося. Якщо ж він був вже зв’язаний, то за його вбивство карали вбивць, тобто потерпілих від крадіжки. Крім того, Т. Ніколаєнко зауважує, що за вбивство огнищанина в “клеті” (будинок, амбар) дозволялося навіть вбивати, найголовніше – на місці вчинення злочину, без суду, незалежно від часу доби: “аже убиють огнищанина у клети, или у коня, или у говяда, или у коровье татьбы, то убити в пса место” (ст. 21 “Короткої правди”). Проте якщо це стосувалося іншої особи, то таке вбивство дозволялося лише в нічний час [16, с. 176].

У Київській Русі протягом X ст. починає формуватися система грошових штрафів (вир) на користь держави, потерпілих та суспільства. Ця система настільки розвинулася, що вже наприкінці X ст. застосовувалася на всій території Київської держави. Майнові покарання поділялися на два основні види: вира і продаж.

Вира (плата за кров, за вбивство) – грошове стягнення на користь князя, яке призначалося за вбивство вільної людини. У дореволюційній літературі щодо того, на чий користь вона справлялася, існувало дві протилежні думки. Одні дослідники вбачали у вирі грошове стягнення на користь месників за втрачене ними право кровної помсти. У цьому значенні вира зближується з відомим німецьким викупом – Wergeld. Інші дослідники, посилаючись на аналіз літописних текстів, грамот князів XII ст., тлумачили виру як грошове стягнення лише на користь князя. Висловлювалася і компромісна думка: “Іноді під цим словом розумілося грошове стягнення у великому сенсі, в якому полягали всі три частини штрафу, що сплачується винним князю, особі скривдженому і суддям. Іноді означає воно лише задоволення скривдженого, або його родичів” [4, с. 96].

Зауважимо, що “вира” могла стягуватися тільки за вбивство вільної людини, за вбивство раба її не стягували, і не дозволялося мстити за нього навіть близьким родичам.

Розмір вири залежав також від соціального стану людини: просту виру стягували за вбивство або скалічення простолюдина (ст. 3 “Просторової правди”), представників нижчої державної адміністрації (ст. 1 “Короткої правди” і ст. 1 “Просторової правди”), князівських слуг (ст. 2 “Просторової правди”). Проте вже в “Правді Ярославичів” життя і здоров’я князівських службовців – огнищанина, збирача податків, княжого тіуна, старшого конюха – охороняли посилено (ст. 19, 22, 23 “Короткої правди” і ст. 1, 3 і 12 “Просторової правди”) [2, с. 45].

Цікавим видом стягнення було застосування так званої “дикої вири”, за якої обов’язок сплачувати стягнення покладалася не тільки на винну особу, а й на її родину чи взагалі общину, яка

мешкала в місцевості, у якій було вчинено злочин. Члени верві (общини) гуртом виплачували грошове стягнення за злочин, скоєний на території цієї верви. Так, у п. 4 Поширеної редакції зазначалося: “Якщо вервь (община) почне платити дику виру, то платить її стільки літ, скільки зможе, оскільки платить без вбивці (тобто його особу не встановлено): якщо ж вбивця із верви (общини), то вона допомагає йому у сплати вири, оскільки він так само (в такій ситуації) платить за інших. Якщо платиться дика вира, то одразу сплачують 40 гривень, а за саме вбивство сам вбивець платить разом з іншими свою частину (в ці) 40 гривень. Якщо вбивство буде під час сварки або пиру, то він (убивця) платить разом із верв’ю, або самостійно”. Важливим було встановлення факту минулої участі суб’єкта у сплати “дикої вири” у разі вчинення протиправного діяння іншим членом верви. У п. 6 Поширеної редакції прямо зазначалося: “Якщо хтось не брав участь у платежі дикої вири, то йому люди (в такому випадку) не допомагають (в платежі вири), а сплачує (її) він самостійно” [17, с. 101].

“Діку виру” виплачувала громада і у випадку розбійного вбивства, якщо вона не розшукувала злочинця. Ймовірно, дехто з феодалних верхів був не проти пожитися зайвим карним штрафом за випадково виявлене тіло. Тому “Руська Правда” забороняла стягувати дикі вири за невпізнаних вбитих. Не робили в дику виру внесків, коли вбивця самостійно виплачував всю суму.

Головництво – грошове стягнення на користь сім’ї вбитого, якщо родичі відмовлялися від помсти. Безсумнівно, воно виникло із звичаю, який називають “викупувати у скривдженого свою провину”. Його розмір не визначав законодавець. Відсутність чітко фіксованих розмірів плати певною мірою можна пояснити тим, що держава цієї виплати не отримувала, вона не входила в розмір штрафів. Позивач сам призначав плату за вбивство й оголошував її суддям. На думку більшості дослідників, вона відповідала розміру вири – 40 гривень. Однак князь у будь-якому випадку також стягував з вбивці виру в розмірі 40 гривень. “Головництво, як було сказано, виплачувалося самим головником; винятком з цього був лише один випадок – це той, коли винуватцем вбивства був раб чи холоп, тоді головництво виплачував його власник. Втім, не завжди виявлений злочинець піддавався платі за голову. Без сумніву, така плата не стягувалася, якщо хто вбивав кого при необхідній обороні”.

Здебільшого на сторінках короткої редакції “Руської Правди” не йдеться про майнове покарання в його сучасному розумінні. Стягнення сплачуються потерпілій особі за “образу” або каліцтво. По суті, такого роду стягнення є виявом “відновлювального правосуддя”, ідеї якого стають все популярнішими сьогодні. Сплачуючи певну суму потерпілій особі, винний відшкодовує завдану шкоду, поновлюючи соціальні зв’язки, яким спричинена шкода внаслідок учинення протиправного діяння.

Зауважимо, що якщо вира як запозичення чужого для слов’янського кримінального законодавства невдовзі зникне, не залишивши після себе ніяких слідів, то головництво існуватиме кілька століть, не змінюючи свого первісного значення навіть в той час, коли нові поняття про злочин та правосуддя, переважно поширювані християнською релігією, вже пустили глибоке коріння в народне життя.

За майнові злочини на користь князя стягувалася “продажа”, а потерпілому належав “урок”. Натомість крадена річ відходила суддям як винагорода за працю. Відповідно до “Руської Правди” продаж – вид покарання, яке полягало в грошовому штрафі, котрий стягували зі злочинця на користь князя за вчинення інших злочинів проти особи, а також за більшість майнових злочинів. Продаж виражалася у точно встановлених сумах: 12 (вища ставка продажу), 3 і 1 гривня. Виконання цього покарання супроводжувалося сплатою мита, яке передавалося судовим чиновникам (тіунам) – 20 % від грошового стягнення (продажу). Розмір продажу коливався від 3 до 12 гривень.

Відповідно до ст. 38 “Короткої Правди” та ст. 40 “Просторової Правди”, штраф у розмірі 12 гривень стягували за вбивство вже зв’язаного злодія. Продажу стягували за образу честі й гідності особи (статті 3, 4, 8, 33 “Короткої Правди” і статті 23, 25, 67, 78 “Просторової Правди”), за вбивство холопа або рабині (ст. 89 “Просторової Правди”), за посягання на особисту свободу (ст. 61 “Просторової Правди”), за крадіжку (ст. 29 “Короткої Правди” і статті 38, 69 “Просторової Правди”) тощо. За вчинення зазначених злочинів стягували штраф (продажу) в розмірі 12 гривень.

У Київській Русі стягувалася твердо встановлена сума “продажу”, а не ринкова вартість речі, яка могла бути вищою або нижчою від суми штрафу. Відповідно до норм “Руської Правди”, штраф у розмірі 3 гривень стягували за поранення і побой (статті 2, 7, 10 “Короткої Правди” і статті 28–31 “Просторової Правди”), за знищення майна (ст. 32 “Короткої Правди” і статті 75, 80 “Просторової Правди”), за надання притулку холопу-втікачу (ст. 11 “Короткої Правди” і ст. 32 “Просторової Правди”), за користування чужим майном (статті 12, 13 “Короткої Правди” і статті 33, 34 “Просторової Правди”) [11, с. 93–94].

Сутність уроку полягає у визначеному судом грошовому стягненні на користь потерпілого за заподіяну “образою” шкоду. Урок виплачували тільки за матеріальну шкоду, завдану злочином власнику якої-небудь речі. Певною мірою урок був винагородою за об’єкт злочину й означав цінність або вартість тільки тих речей або предметів, які втратив власник або які були пошкоджені або знищені унаслідок злочину. Крім того, у разі вбивства раба його власник отримував за нього грошову винагороду, вартість раба – урок.

Висновки. Отже, в “Руській Правді” не було окремої статті з переліком всіх покарань. Загалом система покарань у часи Київської Русі була доволі простою та водночас надзвичайно гуманною для того часу. Разом із внесенням змін до “Руської Правди” ця система вдосконалювалась із урахуванням особливостей соціально-економічного та політичного розвитку Київської Русі. Саме під час таких вдосконалень спочатку було обмежено коло месників за кровною помстою, а потім взагалі скасовано кровну помсту. Після скасування цього виду покарання законодавець почав орієнтуватися тільки на матеріальну вигоду, оскільки чітко встановив розміри грошових штрафів, які стягувалися на користь князя.

Водночас, враховуючи простоту та мінливість системи покарань згідно з “Руською Правдою”, ускладнюється їх систематизація за суворістю. Однак, незважаючи на це, в “Руській Правді” було закладено міцний фундамент для побудови вітчизняної системи кримінальних покарань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Єреган А. Р. *Поняття злочину та покарання в джерелах права Київської Русі (XI–XII ст.): загальнотеоретичний аспект*: дис. ... канд. юрид. наук, спец.: 12.00.01 / Єреган А. Р. – К. : Відкритий міжн. ун-т розвитку людини “Україна”, 2014. – 186 с.
2. Бойко І. Й. *Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.): навч. посіб.* / І. Й. Бойко. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 408 с.
3. Кульчицький В. С., Тицик Б. Й. *Історія держави і права України: підруч. для студ. вищ. навч. закл.* – К.: Ін Юре, 2008. – 624 с.
4. Лоба В. Е. *Уголовное право Древней Руси XI–XII вв. (по данным Русской Правды): монография* / В. Е. Лоба, С. Н. Малахов. – Армавир: РИО АГПА, 2011. – 176 с.
5. Заруба В. М. *Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII ст. – початок XIV ст.): навч. посіб.* – К.: Істина, 2007. – 128 с.
6. Іванов В. М. *Історія держави і права України: підручник* / В. М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
7. Клименко С. В. *Види злочинів, система покарань і судочинство за “Руською правдою”* / С. В. Клименко // *Південноукраїнський правничий часопис*. – 2012. – № 3. – С. 214–217.
8. Крисюк Ю. *Деякі аспекти злочину й покарання доби Київської Русі* / Ю. Крисюк // *Історико-правовий часопис*. – 2013. – № 2. – С. 34–37.
9. Терлюк І. Я. *Огляд історії кримінального права України: навч. посіб.* – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 92 с.
10. Юшков С. В. *Общественно-политический строй и право Киевского государства*. – М.: Юрид. лит., 1949. – 544 с.
11. Тицик Б. Й. *Історія держави і права України: акад. курс: підручник* / Б. Й. Тицик, І. Й. Бойко. – К.: Ін Юре, 2015. – 808 с.
12. Кравченко Я. П. *Еволюція правових засобів протидії правопорушності неповнолітніх на теренах України (X – початок XX століття): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01* / Я. П. Кравченко; *Міжнар. гуманітар. ун-т*. – Одеса, 2016. – 204 с.
13. Рудий Н. Я. *Інститут опіки і піклування в Україні: історико-правове дослідження: монографія* / Н. Я. Рудий. – Л. : ЛДУВС, 2012. – 216 с.
14. Колос М. І. *Кримінальне право в Україні (X – початок XXI століття): монографія: [у 2 т.]* / М. І. Колос. – К.; Острог, 2011. – Т. 1 : *Освіта, наука, законодавство*. – 448 с.
15. Шинкарьов Ю. В. *Покарання як основний захід кримінально-правового характеру за Руською правдою* / Ю. В. Шинкарьов // *зб. наук. праць Харківського нац. педагогічного*

університету ім. Г. С. Сковороди. "Право". – 2011. – Вип. 16. – С. 119–124. 16. Ніколаєнко Т. Б. Кримінальна відповідальність княжої дружини за Руською Правдою: злочини та покарання / Т. Б. Ніколаєнко // Університетські наукові записки. – 2015. – № 1. – С. 172–180. 17. Хроленок О. Ю. Становлення окремих засад систематизації покарань за Руською правдою / О. Ю. Хроленок // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2015. – Вип. 14(2). – С. 100–102.

REFERENCES

1. Yeryehyan A. R. *Ponyattya zlochnynu ta pokarannya v dzherelakh prava Kyiv's'koyi Rusi (XI–XII st.): zahal'noteoretychnyy aspekt*: dys. ... kand. yuryd. nauk, spets.: 12.00.01 [The concept of crime and punishment in the sources of the law of Kievan Rus (XI–XII centuries): the general theoretical aspect]. Kiev, Vidkrytyy mizhn. un-t rozvytku lyudyny "Ukrayina" Publ, 2014, 21 p.
2. Boyko I. Y. *Kryminal'ni pokarannya v Ukrayini (IX–XX st.)*: navch. posib. [Criminal penalties in Ukraine (IX–XX centuries)], Lviv, LNU imeni Ivana Franka Publ, 2013, 408 p.
3. Kul'chyts'kyy V. S., Tyshchuk B. Y. *Istoriya derzhavy i prava Ukrayiny*: pidruch. dlya stud. vyshch. navch. zakl. [History of the state and the law of Ukraine], Kiev, Vydavnychyy Dim "In Yure" Publ, 2008, 624 p.
4. Loba V. E., Malahov S. N. *Ugolovnoe pravo Drevnej Rusi XI–XII vv. (po dannym Russkoj Pravdy)*: monografija [Criminal law of Ancient Russia XI–XII centuries (According to the Russian Pravda)], Armavir, RIO AGPA Publ, 2011, 176 p.
5. Zaruba V. M. *Derzhava i pravo Kyiv's'koyi ta Halys'ko-Volyn's'koyi Rusi (kinets' VIII st. – pochatok XIV st.)*: navchal'nyy posibnyk [State and Law of Kyiv and Galician-Volyn Rus (the end of the VIII century – the beginning of the XIV century)], Kiev, Istyna Publ, 2007, 128 p.
6. Ivanov V. M. *Istoriya derzhavy i prava Ukrayiny*: pidruchnyk [History of the state and the law of Ukraine], Kiev, KUP NANU Publ, 2013, 892 p.
7. Klymenko S. V. *Vydy zlochniv, systema pokaran' i sudochynstvo za "Rus'koyu pravdoyu"* [Types of crimes, system of punishment and legal proceedings for "Russian truth"]. Pivdenoukrayins'kyy pravnychyy chasopys – South Ukrainian legal journal, 2012, Vol. 3, pp. 214–217.
8. Krysyuk Yu. *Deyaki aspekty zlochnynu y pokarannya doby Kyiv's'koyi Rusi* [Some aspects of crime and punishment of the era of Kievan Rus]. Istoryko-pravovyy chasopys: historical and legal journal, 2012, Vol. 2, pp. 34–37.
9. Terlyuk I. Ya. *Ohlyad istoriyi kryminal'noho prava Ukrayiny*: navchal'nyy posibnyk [An overview of the history of criminal law in Ukraine], Lviv, Liha-Pres Publ, 2007, 92 p.
10. Jushkov S. V. *Obshhestvenno-politicheskij stroj i pravo Kievskogo gosudarstva* [Social-political system and the right of the Kiev state], Moscow, Jurid. lit Publ, 1949, 544 p.
11. Tyshchuk B. Y. *Istoriya derzhavy i prava Ukrayiny*: akad. kurs : pidruchnyk [History of the state and the law of Ukraine], Kiev, In Yure Publ, 2015, 808 p.
12. Kravchenko Ya. P. *Evolutsiya pravovykh zasobiv protydyi pravoporushuvanosti nepovnolitnikh na terenakh Ukrayiny (X – pochatok XX stolittya)*: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 [Evolution of legal means of combating juvenile delinquency in Ukraine (X – the beginning of XX century)]. Odessa, 2016, 204 p.
13. Rudy N. Ya. *Instytut opiky i pikluvan'ny v Ukrayini: istoryko-pravove doslidzhennya*: monohrafiya [Institute of Care and Care in Ukraine: historical and legal research], Lviv, LDUVS Publ, 2012, 216 p.
14. Kolos M. I. *Kryminal'ne pravo v Ukrayini (X – pochatok XXI stolittya)*: monohrafiya : [u 2 t.] [Criminal Law in Ukraine (X – the beginning of the XXI century)]. Kiev, Ostroh, 2011, T. 1: Osvita, nauka, zakonodavstvo, 128 p.
15. Shynkar'ov Yu. V. *Pokarannya yak osnovnyy zakhid kryminal'no-pravovoho kharakteru za Rus'koyu pravdoyu* [Punishment as the main measure of criminal law in Russky Truth]. Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. – Collection of scientific works of the Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda, 2011, Vol. 16, pp. 119–124.
16. Nikolayenko T. B. *Kryminal'na vidpovidal'nist' knyazhoyi druzhyny za Rus'koyu Pravdoyu: zlochnyn ta pokarannya* [Criminal responsibility of the prince's wife in the Russky Truth: crimes and punishment]. Universytets'ki naukovy zapysky – University scientific notes, 2015, Vol. 1, pp. 172–180.
17. Khrolenok O. Yu. *Stanovlennya okremykh zasad systematyzatsiyi pokaran' za Rus'koyu pravdoyu* [Formation of separate principles for the systematization of punishments in n Law]. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Herald of the International Humanitarian University, 2015, Vol. 14 (2), pp. 100–102.

Дата надходження: 04.06.2017 р.